

ПРИЈАВА ТЕМЕ ЗА ИЗРАДУ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

-обавезна садржина-

(сви подаци уписују се у одговарајућу рубрику, а назив и место рубрике не могу се мењати или изоставити)

1. Име, презиме, адреса и број телефона кандидата: Лука Николић, Ђердапска 21А, Ваљево, 066428027
2. Предлог назива теме докторске дисертације: Рефлексивне конструкције у старосрпском језику од 12. до 15. века
3. Научна област, ужа научна област, дисциплина којој припада тема: лингвистика, србистика, историјска синтакса српског језика
4. Предлог ментора: Име и презиме, звање, ужа научна област за коју је наставник изабран у звање и датум избора: Јасмина Грковић-Мејдор, редовни професор, српски језик и лингвистика, 3. 7. 2000.
5. Образложење теме докторске дисертације (до три странице куцаног текста): Тема докторске дисертације обухвата рефлексивне конструкције у старосрпском језику од 12. до 15. века. Под рефлексивним конструкцијама подразумевамо све језичке конструкције које су кодиране уз помоћ примарно рефлексивног маркера <i>се</i> , укључујући и пуне заменичке форме типа <i>себе</i> и енклитичку форму <i>си</i> . Примарно у функцији маркирања кореференције између субјекта и другог синтаксичког конституента, рефлексивни маркер је већ у прасловенском језику развио широко функционално поље које, у терминима савремене лингвистике, покрива разнолике језичке категорије: реципротатив, аутокаузатив, антикаузатив, пасив, антипасив итд. Коначан број категорија које могу бити кодиране рефлексивним маркером варира са сваким новим истраживањем из области историјске синтаксе словенских језика, будући да зависи од конкретног теоријско-терминолошког апарата и обима одабраног корпуса. У складу са нашим ограниченим сазнањима, рефлексивне конструкције нису до сада системски проучаване у историјској перспективи српског језика, па би наше истраживање имало најмање два циља: (1) да попуни једну празнину у истраживањима историјске синтаксе српског језика и (2) да допринесе поузданијој реконструкцији прасловенског стања у контексту рефлексивних конструкција.
5.1. Дефинисање и опис предмета (проблема) истраживања: Предмет докторске дисертације представља испитивање рефлексивних конструкција у старосрпском језику од 12. до 15. века. Под рефлексивним конструкцијама, дакле, подразумевамо све језичке конструкције кодиране уз помоћ примарно рефлексивног маркера <i>се</i> , укључујући и пуне заменичке форме типа <i>себе</i> и енклитику <i>си</i> . Прототипична рефлексивна конструкција подразумева присуство заменичког рефлексивног маркера, који може бити у јакој (акцентогеној) или слабој (енклитичкој) форми. Њоме се обележава однос

референцијске еквивалентности између субјекта и другог реченичног конституента, типично директног објекта. Енклитичка форма рефлексивног маркера може изгубити статус заменице и везати се за одговарајућу глаголску лексему, што се традиционално означава термином *рефлексивни глагол*. Међутим, овај термин показује се као недовољно прецизан; осим што је семантички дисперзиван, његове концептуалне границе нису чврсте у контакту са тзв. синтаксичким конструкцијама са рефлексивном партикулом, попут рефлексивног пасива или имперсоналних рефлексивних конструкција. Зато ћемо избећи термин *рефлексивни глагол* у корист широко, али јасно дефинисаног термина *рефлексивна конструкција*.

Примарни корпус нашег истраживања чине старосрпске повеље и писма (Стојановић 1929, 1934) – старосрпска пословно-правна писменост, на коју су сачувани писани трагови старосрпског језика од 12. до 15. века у највећој мери ограничени. Како би се обезбедила што већа варијабилност корпуса, у одабрану текстуалну грађу укључујемо и најстарији препис *Душановог законика* (Беговић 1975), *Закон о рудницима* деспота Стефана Лазаревића (Радојчић 1962) и старосрпски препис *Романа о Троји* (Ringheim 1951). На овај начин дефинисани корпус истраживања показује да се социолингвистички ограничавамо само на онај варијетет српске средњовековне писмености који се поставља као опонент књижевном (српскословенском) језику на континууму хомогене диглосије (Грковић-Мејџор 2007). Осим што се мора водити рачуна о функционалностилским и другим спољашњим особинама конкретног текста (временским, просторним итд.), поједине језичке конструкције понекад се могу адекватно анализирати у контактаној перспективи према другим језицима или језичким варијететима, па тако и према опонентном књижевном језику. Једна од таквих конструкција је, на пример, удвајање посесивне рефлексивне енклитике у домену номиналне фразе које је запажено у старосрпском препису *Роману о Троји* (Николић 2023).

5.2. Преглед владајућих ставова и схватања у литератури у подручју истраживања са наводом литературе која је консултована:

У уводним теоријским разматрањима, посебну пажњу посветићемо проблему одређења рефлексива као нарочитог типа анафоре у различитим полазишним матрицама: генеративној, у оквиру утицајне теорије везивања (Chomsky 1981); семантичкој (Geniušienė 1987, Kemmer 1993); прагматичкој (Huang 2000); функционалној (Schladt 2000); и типолошкој (Haspelmath 2023). Треба напоменути да ове теоријске оријентације нису апсолутно одељене и могу се међусобно преплитати. Након представљања доминантних теорија, понудићемо оперативну концепцију рефлексива, којом ћемо се примарно служити у даљем истраживању. У основи ћемо прихватити одређење рефлексива као посебне дијатетичке манифестације (изведеног глаголског рода) у оквиру синтаксичко-валенцијског теоријског приступа рефлексивним конструкцијама (Klaiman 1991, Zúñiga & Kittilä 2019). Прототипични рефлексив и друге рефлексивне конструкције дефинишу се секундарно, у односу према полазној активној транзитивној реченичној конструкцији, која се узима као неизведени (основни) глаголски род. На основу типа синтаксичко-семантичког померања у односу на полазну конструкцију, настојаћемо да успоставимо јасне границе између прототипичног рефлексива и њему сродних категорија које се језички кодирају уз помоћ полифункционалног рефлексивног маркера *се*: у начелу, то су категорије интензификатора и бројне

категорије које се традиционално окупљају под окриљем термина *медиј*: реципротатив, аутокаузатив, антикаузатив, пасив, антипасив итд.

Свака од теоријски постављених језичких категорија кодираних *се*-маркером биће праћена у дефинисаном корпусу, и то с обзиром на: (1) своје формално-граматичке особине; (2) своје употребне (функционалне и дискурсне) вредности; и (3) своју фреквенцију. Овакав приступ могао би упућивати на дедуктивну методологију истраживања: од претпостављених, унапред датих концепата ка њиховим емпиријским потврдама. Међутим, потенцијални недостатак дедукционе методологије покушаћемо да превазиђемо ослањањем на досадашња типолошка истраживања рефлексива и сродних категорија и њихове компаративнојезичке концепте, уколико је било покушаја да се они успоставе (нпр. Inglese 2021). Такође, трудићемо се да при анализи не изгубимо из вида нужне специфичности које одликују сваки конкретан природни људски језик, па нећемо покушавати да одговарајуће теоријске оквири строго надредимо анализи емпиријског материјала. Тежићемо да уочимо да ли и на који начин резултати нашег истраживања могу модификовати савремена лингвистичка сазнања у вези са рефлексивом и сродним категоријама. Један тип старосрпских рефлексивних конструкција које измичу претходно теоријски постављеним категоријама јесу тзв. антипасивне рефлексивне конструкције, које у старосрпском језику показују велику разноликост и тешко се могу обухватити јединственом дефиницијом.

5.3. Образложење о потребама истраживања:

Начин на који ће се рефлексивне конструкције реализовати варира како на интрајезичком, тако и на интерјезичком плану. Није реткост да конкретан језик има специфичан маркер кореференције између субјекта и другог реченичног члана, који је често полифункционалне природе, као што је то случај са примарно рефлексивном заменицом у словенским језицима. У складу с тим, лингвистика пружа различите теоријске приступе рефлексивним феноменима: синтаксичке, семантичке, прагматичке, функционалне и типолошке, који се могу комбиновати са различитим методолошким оријентацијама: чисто једнојезичким и дескриптивним, једнојезичким које теже генерализацијама или пак компаративнојезичким; синхронијским или дијахронијским итд. Велика пажња коју је проблем рефлексива привлачио у различитим лингвистичким традицијама изазвала је унеколико нејасне концептуалне контуре овог термина, па је у савременој литератури приметна потреба за његовим сталним дефинисањем и редефинисањем. Лингвистичко интересовање за рефлексивне конструкције расте током двадесетог века и протеже се до данас, о чему сведочи и недавно објављени зборник радова који има за циљ да представи компаративни концепт рефлексива заснован на различитим анализама релевантних података из различитих језика света (Janić, Puddu & Haspelmath 2023).

У складу са нашим ограниченим сазнањима, рефлексив, као ни рефлексиву сродне конструкције, нису биле системски проучаване у историјској перспективи српског језика. С обзиром на то да је рефлексив једна од често проблематизованих категорија у савременој лингвистици, пре свега због специфичне анафорске природе, али и због поменутог синкретизма различитих феномена који су често окупљени око рефлексивног маркера и који се могу осветлити паралелно са проучавањем прототипичног рефлексива, сматрамо да би старосрпске рефлексивне конструкције могле бити предмет вредан пажње у

5.4. Циљ истраживања са нагласком на резултате које се очекују:

Резултате анализе размотрићемо у општесловенском, старословенском, те прасловенском језичком контексту како бисмо добијену микродијахронијску слику извели на општији историјски план. Циљ нам је да утврдимо јасније развојне тенденције изворне рефлексивне заменице (псл. *sę) у историји српског језика, од прасловенског периода до 15. века. Такође, осврнућемо се и на општи индоевропски план, а нарочито на судбину рефлексива у романским језицима, у којима се рефлексивни маркер (лат. *sē) одликује високом полифункционалношћу, као што је то случај са словенским језицима. Прелиминарни увид у старосрпску грађу открива разнолико функционално поље *се*-маркера, наизглед врло слично савременом српском језику, али и стању које потврђују старословенски споменици. Пажљивије анализе конкретних употребних вредности могу открити прецизније разлике: на пример, истраживање пасивних конструкција у *Роману о Троји* (Николић 2024) показује да се категорија рефлексивног пасива у највећем броју случајева преплиће са категоријом антикаузатива, те да ове две категорије нису јасно разграничене у датом тексту, за разлику од стања у савременом српском језику.

5.5. Програми истраживања (фазе) и оријентациони садржај докторске дисертације:

1. Увод

1.1. Предмет истраживања и корпус (дефинисање предмета истраживања и корпуса, уз утврђивање статуса старосрпског језика, пре свега у односу на прасловенски, српкословенски и савремени српски језик)

1.2. Досадашња теоријска разматрања категорије рефлексива (различити приступи рефлексиву, од генеративне до функционалне и дискурсне оријентације, затим утврђивање статуса рефлексива у систему медијалних категорија: антикаузативне, реципрочне, пасивне и сл., уз посебно задржавање на типолошким истраживањима ових феномена, те тежњама да се успоставе њихови компаративни концепти)

1.3. Теоријско-методолошка основа истраживања (експликација одабраног приступа предмету истраживања, успостављање основног терминолошко-појмовног апарата, методологија истраживања)

2. Анализа емпиријске грађе (анализа формално-граматичких специфичности, употребних вредности и фреквенције у корпусу)

2.1. Прототипичне рефлексивне конструкције

2.1.1. Јаке рефлексивне конструкције

2.1.2. Слабе рефлексивне конструкције

2.2. Медијалне конструкције са рефлексивним маркером

2.2.1. Прототипичне медијалне конструкције

2.2.2. Медијалне конструкције и регулисање аргументске структуре

2.2.2.1. Реципрочне конструкције

<p>2.2.2.2. Антикаузативне конструкције</p> <p>2.2.2.3. Пасивне конструкције</p> <p>...</p> <p>3. Тумачење добијених резултата (организовање резултата анализе и компаративно-типолошка тумачења)</p> <p>3.1. Рефлексив у словенским језцима (с посебним освртом на дијахрони план)</p> <p>3.2. Рефлексив у индоевропским језицима (с посебним освртом на романске језике и дијахрони план)</p> <p>3.3. Граматикализација рефлексивне заменице (типолошки аспекти)</p> <p>4. Закључак</p>
<p>5.6. Методе које ће бити примењене: филолошка метода, метода унутарјезичке реконструкције, компаративно-историјска метода, квантитативна метода</p>
<p>5.7. Начин избора, величина и конструкција узорка: /</p>
<p>5.8. Место експерименталног истраживања: /</p>
<p>5.9. Остали релевантни подаци: основне методе статистичке обраде података, место и време експерименталне провере резултата истраживања ако је таква провера планирана, веза на шире истраживачке пројекте ако су истраживања у оквиру докторске дисертације њихов део и сл.: /</p>
<p>5.10. Литература и друга грађа која ће се користити:</p> <p>Беговић, М. (ур.) (1975). <i>Законик цара Стефана Душана. Књига 1: Струшки и Атонски рукопис</i>. Београд: САНУ.</p> <p>Гавранек, Б. (1963). Залог в старославянском языке в сравнительном плане. В: Курц, И. (ред.). <i>Исследования по синтаксису старославянского языка</i>. Прага: Издательство Чехословацкой академии наук. 15–100.</p> <p>Грицкат, И. (2004). <i>Студије из историје српскохрватског језика</i>. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.</p> <p>Грковић-Мејџор, Ј. (2007). <i>Списи из историјске лингвистике</i>. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.</p> <p>Грковић-Мејџор, Ј. (2013). <i>Историјска лингвистика. Когнитивно-типолошке студије</i>. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.</p> <p>Дуриданов, И. (ред.) (1993). <i>Граматика на старобългарския език: Фонетика. Морфология. Синтаксис</i>. София: Издателство на Българската академия на науките.</p> <p>Ивић, М. (1961/1962). Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационом методом (граматичка улога морфеме <i>се</i> у српскохрватском језику). <i>Јужнословенски филолог</i>, 25: 137–151.</p> <p>Николић, Л. (2023). Рефлексив, интензификатор и рефлексивни медиј у старосрпском препису <i>Романа о Троји</i>. <i>Зборник радова са научног скупа Контексти</i>. У припреми.</p> <p>Николић, Л. (2024). Пасивне конструкције у <i>Роману о Троји</i>. <i>Зборник радова са научног скупа</i> Савремена проучавања језика и књижевности. У припреми.</p> <p>Павловић, С. (2013). <i>Узроци и механизми синтаксичких промена у српском језику</i>. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.</p> <p>Радојчић, Н. (1962). <i>Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића</i>. Београд: Научно дело.</p>

- Стевановић, М. (1961/1962). Проблем глаголског рода и повратни глаголи у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, 25: 1–47.
- Стојановић, Љ. (1929). *Старе српске повеље и писма. Књига I. Први део*. Београд – Сремски Карловци: Српска краљевска академија.
- Стојановић, Љ. (1934). *Старе српске повеље и писма. Књига I: Дубровник и суседи. Други део*. Београд – Сремски Карловци: Српска краљевска академија.

*

- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Everaert, M. & H. van Riemsdijk (eds.) (2005). *The Blackwell Companion to Syntax*. Oxford: Blackwell.
- Faltz, L. M. (1985). *Reflexivization: A Study in Universal Syntax*. New York – London: Garland.
- Geniušienė, E. (1987). *The Typology of Reflexives*. Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Hopper, P. J. & E. C. Traugott (2003). *Grammaticalization*. Cambridge: CUP.
- Huang, Y. (2000). *Anaphora: A Cross-Linguistic Approach*. Oxford: OUP.
- Inglese, G. (2021). Towards a typology of middle voice systems. *Linguistic Typology*. <https://doi.org/10.1515/lingty-2020-0131>
- Janic, K., N. Puddu & M. Haspelmath (eds.) (2023). *Reflexive constructions in the world's languages*. Berlin: Language Science Press. DOI: 10.5281/zenodo.7861660
- Kemmer, S. (1993). *The middle voice*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Klaiman, M. H. (1991). *Grammatical voice*. Cambridge: CUP.
- König, E. & V. Gast (eds.) (2008). *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Ringheim, A. (1951). *Eine altserbische Trojasage*. Prague – Upsal: Imprimerie de l'état à Prague.
- Shibatani, M. (1985). Passives and related constructions: A prototype analysis. *Language*, 61(4): 821–848.
- Vaillant, A. (1977). *Grammaire comparée des langues slaves. Tome V: La syntaxe*. Paris: Klincksieck.
- Zúñiga, F. & S. Kittilä (2019). *Grammatical voice*. Cambridge: CUP.

5.11. План рада и планирано време за завршетак докторске дисертације:

Старосрпски препис *Романа о Троји*, као један од докумената који чине корпус нашег истраживања, већ је анализиран у различитим теоријским оквирима и с обзиром на различите типове рефлексивних конструкција (Николић 2023, 2024), чиме је покривен значајан део теоријско-методолошког увода и један део анализе емпиријске грађе будуће дисертације. Анализа остатка корпуса уз примену одговарајућег теоријско-методолошког оквира предвиђена је као први део даљег рада на дисертацији, уз организовање уводних делова досадашњих истраживања у кохерентан уводни део дисертације. Последњи корак у раду на дисертацији биће тумачење резултата добијених анализом грађе у словенском, индоевропском и општелингвистичком контексту. Завршетак дисертације планиран је за 2026. годину.

5.12. Могућност примене очекиваних резултата:

Одлике старосрпских рефлексивних конструкција могу допринети јаснијој реконструкцији корелативног прасловенског стања у компаративној словенској равни, а последично и на ширем индоевропском плану. С друге стране, познавање историје српског рефлексива може допринети бољем разумевању одговарајућих феномена у савременом српском језику. Коначно, подаци из старосрпског језика могли би бити корисни за типолошка истраживања и боље сагледавање категорије рефлексива и анафоре на општелингвистичком плану.

ПОТПИС КАНДИДАТА

НАПОМЕНА: Поред пријаве теме докторске дисертације, кандидат прилаже:

1. Биографију са тежиштем на ток образовања и усавршавања
2. Уверење о положеним испитима, испуњеним другим обавезама и научним истраживањима која су студијским програмом докторских студија утврђена као услов за пријаву докторске дисертације
3. Библиографију научних и стручних радова као и саме радове
4. Личне податке за службену евиденцију, образац бр. 2 (у прилогу)
5. Сагласност ментора образац бр. 3 (у прилогу)
6. Оверену фотокопију дипломе о стеченом академском звању магистра наука (за кандидате који пријављују израду докторске дисертације на основу претходно стеченог академског назива магистар наука).